

Ћ Премошћење

Анатолиј Корољов

ФИЛОЗОФОВ ПАС

„Људи држе псе из најразличитијих побуда и то не увек добрих”, помислио је тог јутра Мељников, када му се телефоном јавила жена покојног Софрона Мурина. Радило се о томе да је после Софронове смрти у кући остао његов пас Атма – расни шкотски сетер. Свих осам година свог живота пас је проживео са Софроном и газдину смрт доживео је тако трагично како то могу можда једино пси. Једино они могу да надмаше човека у љубави и оданости. Ево, већ три недеље пас ништа не једе. И зато, кад му је Софронова жена телефонирала и замолила га да сврати на шољу чаја, Мељников се одмах досетио: „Зове ме да ми утрпа Атму”. Знао је да она никад није волела пса, али све је ипак зависило од тога шта ће одлучити сам пас. У ствари, Мељников је очекивао тај позив, од када је сазнао да сетер одбија храну.

Дан је био сунчан као лети, и Мељников је ишао раскопчавши мантил. Није му се баш ишло. У Софроновој кући је још лежала тешка сенка жалости. С покојником је неко време био веома близак, затим су се удаљили. Ипак, рану смрт свог вршњака доживео је као губитак. У празнини, која је настала нестанком бившег пријатеља, неумољиво је светлуцао знак и његовог будућег краја. Смрт се привукла његовој генерацији. А септембарски дан био је тако леп, тако је под ногама шуштало јесење злато и сунчана светлост тихо лила с небеса.

Мељников – мршав, складно грађен човек, лепе неговане главе, с изразитом јабучицом на врату, и лицем на коме су се лако читала осећања – уђе с тамним печатом на стиснутим уснама. Софронова жена се увек због нечег бојала тог ретког госта с манирима аристократе, и у себи се радовала кад су покојни муж и он престали да се друже, зато је сусрет у предсобљу био званичан и напет.

Мељников скиде мантил. Софронова жена га брзо поведе у собу за госте, где су на столу већ стајале две посуде с десертом. Идући за њом, Мељников погледа околу – Атму нигде не виде.

– Константине Петровичу, Атма ништа не једе... – поче мирно газдарица, па одједном неискрено засузи. Неколико минута није могла да говори, али гост не показа намеру да је теши, да учествује у изненадној комедији. Размишљао је, и то не први пут, о томе шта је могло да одржи заједно паметног и помало циничног Софрона и ту површну и досадну жену дечјег лица, смешно напућених усана боје малине. Понашала се као девојчица; међутим, била је лукава и препредена. Сав свој живот она је, рекло би се, подредила Софрону, његовој научној каријери, али је при том вешто остваривала своје ситне циљеве. То је био хладан дом без деце, без породичне хармоније и топлине, и Софрон – слепац – није то примећивао или није хтео да примети. Софрон је имао чудан, тежак карактер. Није веровао у људску племенитост и жена је за њега била само красноречива илустрација једног од његових мизантропских постулата. Имао је такву филозофску слабост – да у свему проналази живе примере. Жена је то уочила и свесно је прилагођавала своје понашање мужевљевим принципима. Мељников није волео да долази овамо, а кад би долазио, увек би примећивао како га Софронова жена прати округлим совиним очима. Пас је, наравно, прозрео њене намере, али питање је да ли он жели даље да живи.

– Једино га ви можете спасити. Од свих Софронових познаника, Атма је због нечег издвајао само вас. Помозите...

И, стварно, Мељников се веома слагао са псом. Упркос томе што је сетер имао доста сложен карактер. Атма је био затворен и недруштвен, као и газда, туробног и мрзовољног изгледа, и ретко коме је поклањао своје симпатије.

– А можда би требало да му се да инјекција, да му прекинемо муке? – упита газдарица с најневинијим изразом на лицу, као случајно, мада је било очигледно да је о томе много пута размишљала.

Ето шта је био главни разлог позива – Мељников је погрешно – хтела је да тај непријатни посао превали на госта. Овај то схвати и демонстративно одби да је саслуша.

– Где је? – упита Мељников, одмичући од себе празну шољу, у коју газдарица још није била насула чај. Очигледно, то је било предвиђено после договора.

Домаћица га ћутке уведе у мрачни кабинет свога мужа. На поду поред широког кревета лежао је сетер златастобраон длаке. Софрон је у том кревету умро касно ноћу, и пас је то први сазнао. Зачувши корак и шкрипу врата, Атма лагано подиже главу са испружених шапа. Њихови погледи се сусретоше, и Мељников схвати да га је пас препознао: нешто је задрхтало тамо у тамносмеђим тужним очима.

– Атма...

Сетер поново спусти главу на шапе и затвори очи. Газдарицу и не погледа. Пас није желео никога да види, али је једва приметно мрднуо репом испруженим на поду.

– Оставите нас – рекао је готово љутито.

– Изволите – газдарица озлојеђено изађе из кабинета.

Мељњиков је гледао пса, и било га је стид пред животињом, пред бесловесним створењем, које је доживљавало Софронову смрт не као он, већ с великом тугом. А покојник, пак, није волео пса. Гост није знао шта да каже на све то. Сенка смрти давала је ћутању скривену дубину. А шта је значила та дубина? Шта то од давнина везује човека и звер? Љубав, интерес, узајамна корист, хир? Мељњиков и Атма су били сами у академском кабинету покојника, између томова књига у орманима. Мурин је био доцент. Држао је на универзитету курс класичне немачке филозофије. Његова омиљена тема била је критика Шопенхауеровог идеализма; у извесном смислу Софрон је направио каријеру на Немчевим заблудама и грешкама. Обе његове дисертације, магистарска и докторска, и други важни радови били су посвећени томе.

На предмет његових животних интересовања подсећала је мала гравира са изгледом Франкфурта на Мајни, у раму, на коме је латиницом било написано: „Бога је створио страх” – цитат тог истог Шопенхауера.

– Знаш шта, Атма – рече на крају Мељњиков – ово није лепо место за умирање.

Пас отвори очи.

Тешко га је било гледати без жаљења. Пре три године сам Мељњиков је изгубио свог пса Чарлија кога ни до сада није могао да заборави, и сетерова патња га је дирала у срце. Мељњикову никад није било јасно зашто је Софрон држао пса кога стварно није волео, односио се према њему као према тешкој обавези, а тај пас је, ево, сада одлучио да без газде даље не живи. У томе је било неке увредљиве неправде.

– Атма – шапну Мељњиков – она ти не дозвољава да овде умреш.

Он се увек обраћао псима тако као да га они одлично разумеју, и често се уверавао да ако не речи, онда интонација изреченог допире до њих свом дубином мисли. Код речи „она” сетерово тело задрхта.

– Нажалост, то је тако. – Пас је лагано подизао главу, Мељњиков чучну поред њега, али га не додирну. – Ако хоћеш, пођи са мном. Живећемо заједно – њихове очи се сусретоше – спаваћеш у мојој соби, на Чарлијевом тепиху.

Мељњиков није могао да издржи директан поглед пса и окрену се. Обично пси избегавају да човека дуго гледају у очи – директан поглед је непријатљски – али ово је био посебан тренутак.

– Сећаш ли се Чарлија?

Атма опет једва приметно мрдну репом, и Мељникову се учини да на псећој њушци виде да се присећа.

– Атма, сећаш ли се Чарлија...

Сетер затресе ухом. Мељников устаде и прошета по кабинету, да би протегаво утрнуле ноге. На огромном писаћем столу стајала је монументална мастионица из које је вирило десетак наливпера. Поред ње лежала је гомила fine хартије без иједног слова, ако се не рачуна цифра „1” у горњем десном углу. Из празнине тих страница избијала је сва Софронова драма. Никад није успео да напише оригинално дело, целог живота је са страшћу коментарисао туђе идеје. Имати толико амбиција, а живети на маргини оригинала, мора да је било истинско мучење. Тако се, изгледа, светио судбини, ако се њој може светити.

– Шта кажеш! – Мељников се нагло окрену према сетеру – Хоћемо ли заједно!

Атма устаде. Био је слаб, исцрпљен глађу, и стајао је с крајњим напором воље. Мељников је схватио да ако сада не помогне псу да сачува достојанство, ако Атма, предавши се, падне поред кревета, ако Мељников остане вечити сведок његовог пораза, онда... Он чучну и, обухвативши пса, подиже га на рукама и приви на груди као болесно дете. Атма је вероватно изгубио половину своје тежине, и Мељников га је лако држао.

Атма је у његовом наручју лежао мирно, отворених очију, више није могао да сакрије своју слабост. Тако, удвоје, уђоше у предсобље. Мељников замоли газдарицу да позове такси и пође ка вратима носећи Атму. Поздрављајући се, она му у цеп гурну коверат с родословом пса.

Кроз десет дана, кад је сетер ојачао и кад није морао да се све време бави њим, Мељников извуче из цепа тај дебели коверат. У коверту су се осим Атминог родослова – четири генерације уназад – налазили листови танке хартије, на којима је ситним словима било записано неколико размишљања, у одломцима. Листови су чак били повезани спајалицама и на њима је био необичан наслов: „Атма – није човек.” Издалека листови су личили на љубавно писмо, тако је леп и китњаст био рукопис покојника, тим више је запањивао мрачни дух који се ширио са тих страница... Али, то је био прави Софрон – парадоксалан и зао.

У тим приметно компилаторским белешкама, Софрон Мурин је писао о Шопенхауеру и његовом псу – белој пудли Атми. Ето одакле то име. Мељников је из бележака сазнао много интересантних ствари.

„Артур Шопенхауер – писао је покојник – је захваљујући своме оцу, трговцу и банкарџу, који се убио у наступу хохондрије, имао значајан

иметак и срећну могућност да живи без породице и деце, међу омиљеним књигама, само за себе, у потпуној независности од света. Избегавајући компликоване односе с људима, успео је да до старости очува веома добро здравље. На томе је Шопенхауеру могао да позавиди сваки филозоф! „У седамдесет другој години” – писао је он Отилији фон Гете, снахи славног писца – „ја сам потпуно здрав и веома покретљив. Свакодневно практикујем брзо ходање. Могао бих да доживим дубоку старост, ако се у међувремену нешто не деси.”

Овде се Мељњиков на тренутак замисли: није ли такав начин живота – без деце, међу књигама – био потајни Софронов идеал? Уосталом, не једном, слушао је проклетства која је Мурин упућивао људском мравињаку. Ипак, мрачни недружељубиви Софрон није подносио усамљеност и често је бежао од књига у метеж живота... А ето, Шопенхауер, изгледа, није патио због своје самоизолације, напротив, уживао је у њој, из егоцентризма је црпео животну снагу. Како?

„Људи су двонога врста мајмуна!” – узвикивао је Шопенхауер и држао се подаље од њих. Избегавао је своју родбину. Бежао од контаката и дружења. Ни у кога није имао поверење. (Ову реченицу Софрон је подвукао). И, на крају, био је заклет нежења: „Женити се – то значи лишити се у један мах половине својих права и два пута повећати своје обавезе,” говорио је он. Чак је, ручајући у ресторану, кад би се повео разговор на ову тему, исмевао друге госте, засипајући их пакосним коментарима. Шопенхауера су ипак трпели. Поштовање према његовом капиталу било је важније од повређеног самољубља...”

Мељњиков на тренутак погледа крај рукописа, покушавајући да схвати чему ту сада служи сетер, и врати се на страницу коју је почео да чита...

„Шопенхауер није био женомрзац: завршивши са тридесет година своје главно дело *Свети као воља и предстијава* – кренуо је на весело путовање у Венецију са својом љубавницом; а у време кад је био доцент на Берлинском универзитету, имао је бурну и дуготрајну љубавну везу са хористкињом Берлинске опере Каролином Медан. Истина, та љубавна романса била је помрачена скандалом са сусетком, кројачицом Маркет. Изнервиран непрекидном буком шиваће машине, која је допирала из њене собе, Шопенхауер ју је једном приликом, сусревши је на степеницама, гурнуо, и то тако да је јадна жена пала и задобила озбиљне повреде. Локални суд је осудио гостујућег доцента да плати триста талира за њено лечење и обавезао га да двадесет година плаћа одштету за нанете јој повреде. „Браво, господине филозофе!” – писао је Софрон. Чему онда служе твоји диспути о емпатији. Ха! Па ви сте, изгледа, још и лицемер.”

Листајући танке странице, Мељников је сазнао да је Шопенхауер увек становао у приземљу, зато што се панично бојао пожара, да би у случају неке опасности могао да искочи кроз прозор, да се плашио да добија писма, никада није пио из туђе чаше, бојећи се заразе, да је највећи део дана проводио у свом кабинету, заузет писањем и читањем. „Ко не воли самоћу, тај не воли слободу, јер једино се у самоћи може бити слободан.” Био је највећи филозоф деветнаестог века, уздизао је и боготворио своје *ја*, никад није сумњао у то да не постоји нико ко му је раван. Све своје књиге издавао је о свом трошку, али ретко ко их је куповао. Често је његов издавач секао непродате примерке као стару хартију. То је филозофа само учвршћивало у презиру према људима. „Књига је као огледало, кад се магарац у њој огледа, не може видети анђела.”

У кабинету су га окруживале бисте Канта, Гетеа, тибетанска статуа Буде, хиљаду и по томова књига и шеснаест гравира на зидовима, на којима су били приказани пси...

Мељникова обузе узбуђење. Изгледа да су се белешке приближавале главној теми.

„Живот немачког филозофа-атеисте био је изузетно монотон. Један дан био је као и други. Пустињак се придржавао строгог режима. Кад би прекинуо рад и обукао фрак, умотавао је врат белим шалом и у тачно одређено време излазио из куће, ручавао увек у истом ресторану, у Франкфурту на Мајни. После ручка дуго је шетао, ишао је брзо, у ходу разговарајући сам са собом. Његов сустанар и стални пратилац била је пудла Атма. (Реч „атма” била је објашњена у фусноти – дисање, душа...). Суседи су белу пудлу звали „Шопенхауер – млађи”, а сам филозоф, кад би грдио пса, обраћао му се речима: „Хеј, ти, човече!” Кад је Атма угинуо, Шопенхауер је у вајарској радионици наручио да му се изваја биста мртвог пријатеља – ставио ју је поред бисте Канта! – и набавио је Атминог наследника, такође пудлу, Атму, само овог пута смеђе длаке. Шопенхауер је умро 21. септембра 1860. године у седамдесет другој години живота. У трећој тачки његовог теста-мента била је одређена значајна сума за издржавање и бригу о Атми II, до краја његових псећих дана.”

Даље се Софронов рукопис приметно мењао, у журби и с притискивањем, било је записано можда оно најинтересантније што се тичало шкотског сетера.

„Дакле, господине филозофе, пред нама је још једно дело вашег егоцентричног живота. Истина, не на хартији, али, у сваком случају, порука је веома ефектна: глава пудле поред главе Канта! Браво! Који сте наслов ставили на корице? *Пудла – ево човека!*, или *Четивороноги мајмуни су бољи од двоногих?* Али било како да се назива ваше дело,

господине Шопенхауере, чак и ненаписано, већ само назначено, оно такође захтева процену – и, мислим, коначно негирање. Пси су лоши, као и људи. Све што је живо, у принципу, нехумано је. Ако су, по вама, браманска атма, или душа света, и фризирани пас – две стране исте медаље, ако је, по вама, емпатија – Воља Вационе, онда ви веома грешите. Авај, и браманска атма, и шопенхауеровска емпатија само су измишљотине, ради спаса душе, нешто слично Богу, у кога нисте веровали, упркос свем вашем идеализму. Исконске емпатије нема ни у човековом свету, ни у свету звери. И човек, и пас подједнако су ‚нељуди‘. Ево у чему је, Шопенхауере, ваша грешка. Кад сте ставили једну поред друге Атмину и Кантову главу, ви нисте само изједначили филозофа и пудлу, већ сте пса ставили изнад човека, и јасно је зашто. Ви сматрате да је животиња ближа бесловесној суштини света, безличној супстанци, која још није разбијена у егоистичне атоме индивидуа, и због тога је хуманија од крхотина које нигде немају мира, јер светска воља еманира, испушта емпатију. Види, молим те! По вама испада да бесловесно створење више осећа него ‚цвет творчев‘? Стоп! Хватам вас, господине филозофе, у противречности. Зар нисте са жаром доказивали да је главна и основна опруга која покреће човека, као и животињу, његов егоизам? ‚Сваки поступак чији је циљ срећа или несрећа учесника, егоистичан је.‘ Зар то нису ваше речи? Ваше су... Девиза егоисте је: ‚Све мени – ништа другом!‘ О каквој емпатији се ту може говорити? ‚Егоиста ставља себе у центар света, своје сопствено постојање и добробит ставља испред свега другог, спреман је да уништи свет, само да своје Ја, ту капљу у мору, одржи у животу што дуже.‘ Ту се, Шопенхауере, у потпуности слажем с вама, јер ви то говорите о себи, о себи! Не поричите... ‚Неки људи су у стању да убију човека, само зато да би његовим салом намазали своје чизме!‘

И да ли је оправдано и допустиво на тој основи градити цело учење о моралу и емпатији, као Вољи Вационе? Може ли се спојити, господине филозофе, саосећање с распомамљеним егоизмом? Сигуран сам да не може. Из тачне премисе ти си извео погрешан закључак (Софрон је одједном прешао на простачко *Ти*), светска воља није хумана. Довољно је само набавити пса, да се у пракси увериш да је твоје, хваљено ‚живо‘, исконски обележено злом. Егоизам влада не само доле него и горе, на небу. Ако до краја будемо доследни у експерименту, видећемо како, у тешком тренутку, твој Атма уједа руку која га храни.”

Овим су се Софронове белешке завршавале.

Нејасне Мељњиковљеве слутње су се показале тачним – сетер се у негостољубивом дому Муринових нашао да би се помоћу њега доказало постојање свеопштег зла. Јадни пас није дошао у своју кућу, већ у лабораторију... Мељњиков је склонио белешке што даље од очију...

Несрећни Софрон, због тога што се нису оствариле његове младићке амбиције, био је спреман да шкргуће зубима на све и свја. Осим тога, своју научну каријеру он је изградио на критици Шопенхауера, на њему је стекао име, постигао материјалну независност, ауторитет, при том је био довољно осетљив да схвати да је целог живота нападао и исмевао човека који га је хранио. А тај човек није могао да се брани.

– Атма... Уђи...

Пас се провуче кроз отворена врата, али не пође према испруженој руци, већ леже на простирку, дубоко уздахнувши. Тако људски може да уздахне само сетер. У том уздаху Мељњиков је чуо уздах саосећања и разумевања.

Уставши иза радног стола, Мељњиков опрезно стави руку на стрмо чело пса, али Атма исто тако опрезно и потиштено одгурну руку. Видело се да није био навикао на људски додир, па није желео да се навикава. Њихови односи били су пуни обостране пажње, али хладни, а одстојање је држао Атма. Неколико Мељњиковљевих покушаја да се зближе пас је уздржано одбио, и Мељњиков је схватио да између њих стоји невидљиви Софрон. Откуд таква приврженост човеку који га је све време кињио. То је за Мељњикова била загонетка.

Сусрећући понекад Софрона са сетером, Мељњиков је увек запажао колико је Софрон равнодушан према јадном псу. Водећи пса на повоцу, није га чувао од опасности московских улица; ишао је напред, прекрстивши на леђима руке и раскопчавши капут, оборене главе, брундајући нешто себи у браду. Атма је ишао за њим, исто тако оборене главе, готово ни у кога не гледајући. Сетери постају невероватно слични својим господарима. Мељњиков се у тим тренцима није усуђивао ни да се јави свом пријатељу и пролазио је поред, не желећи да га овај примети. Само би пас подизао поглед и чак се окретао за њим, као да се извињавао за газдину непажњу.

Уопште узев, то је био паметан пас, али кад је једном Мељњиков то констатовао пред Софроном, овај је жестоко реаговао, уперии му у груди свој кратки кажипрст, и рекао да говори о томе да пас тобоже „мисли”, „воли”, „верује” – значи брбљати глупости.

„Пас је само биолошка карикатура човека – жестио се он. – Погледај ову наказу, он копира мој ход, чак и израз мог лица. Еј, Атма! Ја, ипак, нисам таква будала као ти. Поставља се питање зашто то чини? Врло просто – то је лукавство роба, који мисли да ће тако угодити господару. А у души: страх и глад. Ех, ти, робе! Мене нећеш преварити. Теби нисам потребан ја, већ ова кобасица. Ево ти, на – ждери!” Софрон је у љутини извлачио из зембиља комад цигерњаче и бацао га пред Атмин нос. Пас је брзо одлазио у страну, и Мељњикову се чинило да је сетера стид због газдиног понашања; али, присећао се Мељњи-

ков, Софрон се, енергично поричући да пас уме да мисли слично човеку, ипак обраћао псу као да овај све разуме. У томе је Софрон сам себи противречио. А шта ако он ипак мисли, не људски, већ псећи, али мисли? На крају, Софроново уверење да је пас карикатура човека – и то је изазивало његов гнев: пас је недовољно оваплоћена душа, нешто залеђено на пола пута од животиње према човеку.

Мељников је волео дружељубиве и веселе псе – такав је био његов љубимац Чарли, туробна Атмина плачљивост му се није свиђала; па, ипак, ако се Атма одлучио да живи даље, Мељников се осећао обавезним да му помогне да устане на ноге, да га изведе из мрака очајања.

Имао је у томе савезника – окрепло тело младог пса. Атма још није био проживео ни половину свог псећег живота. Ноге су желеле да као опруге одскачу од земље, нос да лови мирисе, зуби – да хватају храну.

Већ само то да је сетер почео понекад да иде за њим из собе у собу, Мељников је доживљавао као знак зближавања, који је будио наду.

Присећајући се кратке историје њихових односа, Мељников се сетио оних кључних догађаја после којих се родила љубав према Атми. Била су то два догађаја. Први се десио једног врелог дана када је случајно сусрео Софрона на стази малог парка. Софрон је био прилично узбуђен. Бришући ознојено лице, ужурбано је пуштао сетера с повода. Био је тиме толико обузет да није ни одговорио на Мељниковљев поздрав.

Откачивши на крају повода са огрлице, Софрон упери прст према крају алеје и повика: „Трк, Атма, трк!”

Сетер је стајао у недоумици, не схватајући газду. Није могао да изађе из меланхоличне замишљености, са закашњењем је приметио да се према њему упутио кривоноги булдог, у огрлицу с челичним нитнама, који је ратоборно режао.

Приљубивши уши уз главу и подигавши реп, сетер направи неколико претећих корака према непријатељу.

„Були! Були!”, викала је уплашено девојчица у ружичастој хаљиници, газдарица злог створења.

Мељников покуша да спречи Софрона, рекавши да је хушкање паса зла детињарија. Али Софрон оштро узврати:

„Не сметај! Атма је кукавица. Доста ми је да га вечито штитим. Кукавица! Време је да то сам сазна.” Софрон је имао још једну тешку црту карактера: по сваку цену доћи до голе суштине, извести експеримент на тему морала тако немилосрдно, с таквом каприциозношћу, као кад дете ломи играчку да би сазнало шта је унутра.

То би се могло оправдати или бар разумети ако би Софрон са истом упорношћу радио на себи. Авај, његова мета су увек били други, најчешће – блиски.

Себе је штедео и мазио, није имао снаге да призна... Вероватно се њихово пријатељство због тога на крају и угасило.

Како су се приближавали један другом, пси су све више успоравали свој ход. Изненада, булдог је прилегао, као да се спрема на скок. Његова буљава њушка сипала је муње и громове, из уста му се на шапе сливала густа пена. Аتما је режећи храбро пришао булдогу и, док му је напети реп подрхтавао, зауставио се испред њега и ућутао. Супарник се нагло подигао, али уместо да крену у напад и зубима и ноктима, пси су почели да њуше један другог, настављајући и даље да реже. На псећем језику то је значило да су потпуно сигурни у себе и своју снагу. Ако ту сигурност изгуби, пас инстинктивно подвија реп. Ништа не може да учини с тим репом, не уме да лаже, да се претвара, да настоји да остане на висини ситуације. Тело пса, његове шапе, очи, реп, увек признају истину. Реп кукавице се подвија са истим аутоматизмом с којим се одмиче рука од пламена... Уочавајући ту особину код животиња, Мељников би понекад у својим мислима одлазио веома далеко. На врху животињског света су они примерци који у највећој мери то заслужују, звер не може да превари другу звер. Мељникову се чинило да је с губитком таквих моралних рефлекса из човековог света нешто неповратно нестало. Научивши да лаже, човек је покрао себе. Златни век – а Мељников је веровао у њега – трајао је дотле док човеков ум није потчинио себи његово осећање, које је до тада било слободно.

Тако је, посматрајући двобој паса, Мељников видео да сетер није никаква кукавица, али и булдог се показао као достојан противник.

Софрону се није свиђало како се двобој одвија, зато је у бесу гађао Атму кутијом шибица. Промашао је, кутија је пролетела поред. Мељникова је љутило његово понашање и кренуо је, али га је Софрон ухватио за руку и зауставио.

Били су му потребни сведоци Атминог кукавичлука, сведоци тријумфа принципа зла.

Сада је и Мељников постао огледни кунић. Софрон је нетремице пратио сваки покрет паса.

„Були! Були!”, викала је девојчица, бојећи се да приђе ближе.

За то време булдог и сетер су издржали проверу храбрости и почеше да обилазе један око другог. Пси су у својој јарости дрхтали. Софрон је загризао песницу. Мељников је стрепео да ће сваког часа започети крвава борба, режање противника достигло је врхунац, али се ништа више није дешавало. Мељников изненада ухвати Атмин коси поглед, а затим и поглед балаве наказе. Схвати да су пси изједначени по снази и да веома желе да се људи умешају и раздвоје их, и да их тако ослободе Дужности да ступе у бесмислену тучу. И псима је за то потребан разлог, озбиљнији него што је случајан сусрет на стази у парку.

Мељников тада храбро, говорећи „Доста, Атма, доста!”, стаде између чељусту које су режале. Режање се у том тренутку појача. То је такође улазило у редослед псећих правила – очувања постигнуте позиције.

Мељников мирно преузе на себе питање псеће части. Девојчица у ружичастом ухвати огрлицу свога Булија.

Док су их раздвајали, пси су наставили да реже један на другог, са достојанством напуштајући бојно поље, и та размена празних претњи наведе Мељникова на неочекивани смех. Атма, зачувши тај смех, одједном престаде да режи и збуњено окрену главу. Паметан пас одлично схвата када испада смешан у човековим очима. Он чак схвата и шта је смех, иако смеха нема у псећем свету, и разликује подсмех од смеха.

Побеснели Софрон се демонстративно окрену од Атме и гурну стегнуте песнице дубоко у џепове неопегланих и опуштених панталона. У том тренутку је најмање личио на филозофа, експерта за немачки идеализам, по свом дебелом телу, глави са високим челом на кратком врату, упечатљивом стомаку – по свему томе више је личио на месара. А ипак му је пас био ретко привржен.

Мељников престаде да се смеје, није хтео да инсистира на томе да је схватио како је озбиљна „битка” била у суштини само комично хвалисање, и Атма се изненада, на секунду, са захвалношћу припи уз његову ногу.

Тако се између њих испружила прва нит узајамног разумевања. Осећање сопственог достојанства – најјаче је осећање у псећем свету. Пас је веома осетљив и на најмањи знак игнорисања. Ретко која животиња улаже толико напора да сачува „личност”, као што то чине пси. У томе они надмашују чак и шпанске племиће. Зато су, по Мељниковљевом мишљењу, пси изгнани из Златног века, јер су се сувише очовечили.

Други догађај одиграо се отприлике после годину дана, такође лети, кад је Софрон с Атмом изненада дошао у посету Мељникову. Сетер и он су се срили као стари пријатељи, пас се сећао Мељникова; чак је и Софрон то с незадовољством запазио. А увече су Мељников и његова кћи Марина открили да је неко удавио њихово сијамско маче.

Марина је пронашла мртво маче на поду терасе и дигла је вику по целој кући.

Одмах су приметили да је Атма негде нестао и те две чињенице било је лако повезати. Мељникова је страшно погодио испад доброћудног сетера, са уском белом „краватом” на грудима. Софронова реакција на тај догађај га је поново запањила – он је грубо и отворено ликовео: Атмина суштина била је разоткривена до сржи, показао се као сурови и тривијални убица мачака.

„Атма је роб сопственог ждрела!“ викао је Софрон. „Ждери! Дави! Не плачи, Марина, набавићу ја теби другог сијамца. Није то најважније. Слушај, Мељњикове: у живом свету не постоје регулатори којима би се зли инстинкти претварали у анђеоске. Стави човека на четири ноге – и он ће почети да ждере себи сличне. Ама, шта говорим, и не треба га постављати на четири – учиниће то и без тога.”

Мељњиков није хтео да улази у расправу и пође да тражи сетера. Прегледао је све углове врта око даче. Обишао је околину, и на крају га пронашао на тавану, у најмрачнијем углу. Изглед сетера запрепастио је Мељњикова. Пас је лежао у потпуној потиштености, у страшном нервном шоку.

Кад је угледао Мељњикова, пас није могао чак ни да устане. С времена на време његово тело је подрхтавало. Дисао је тешко и испрекидано, понекад болно уздисао, а из очију су му се котрљале сузе. Атму је мучила савест. Мељњиков није могао да поверује у оно што је видео: зар је могуће да заповест „не убиј” у неком виду живи у псећем срцу? Не, феномен пса није до краја одгонетнут...

Мељњиков је јасно могао да замисли оно што се десило на тераси, као да је гледао својим очима. То маче, које је Атма удавио, било је грозно – преко сваке мере дрско. Више пута је Марина намеравала да га се осободи, али нико није хтео да га узме. Довољно је било да га само пола сата посматраш па да се увериш да је пред тобом прави неваљалац. Иронијом судбине пас из суседне даче – стари пинч Фокс – био је невероватно плашљив, и неколико пута га је одвратно маче на сраман начин отерало са терасе. Пинчов кукавичлук оно је сахватило као своју снагу и, због своје глупости, од тада се није бојало ни других паса; кад је на тераси видело непознатог пса, рђаво маче је вероватно скочило са стола на Атмина леђа, како је то више пута радило са плашљивим Пинчем. Скочило је и било кажњено на најсуровији начин.

Мељњиков је био у праву: Атму је мучила савест. Лежао је на поду између одбаченог кауча и кутије са старим стварима и, као кроз измаглицу, видео светло човеково лице. Човекова силуета је подрхтавала и удвајала се као одраз на води, зато што су очи пса биле пуне суза. Пас у полумраку није јасно видео ко је поред њега, али је по мирису схватио да је то газдин пријатељ.

„Атма, Атма, шта ти је? Жао ти је мачета? Стидиш се? Стидиш ли се, мили мој?” Човек је клекнуо и покушао да завири у псеће очи. Атму је тресла нервна грозница: у почетку се Атма уплашио од меког ударца у леђа, затим се, постидевши се свог страха, окренуо и угледао на својим леђима непознато репато створење. Осетио је оштар бол од мачијих канџи, и, шкљоцнувши зубима, зграбио дрзника; неколико секунди стискао је одвратно длакаво тело, док од ужасног укуса крви није дошао себи.

Маче је испало из његових чељусти и треснуло на под. Атма је стајао као скамењен од оног што је учинио, од тога што је убио биће које није мирисало само на мачку, већ и на Кућу, у којој су Газда и он били гости. Није могао да гледа мртво маче, заурлао је, устумарао се по празној тераси и безглаво појурио у башту. Затим је оптрчао око куће, док се није, ни сам не зна како, нашао на тавану, где су га речи „Атма, Атма...” вратиле свести.

Пас је желео да га неко пожали.

Тетурајући се, скривајући поглед, спуштао се низ степенице поред ногу Пријатеља, сишао је на терасу на којој се све десило, настојећи да не гледа у правцу Гнева, у правцу Гласа. Софрон је пошао према њему и наградио га понижавајућим ударцем ноге. Ударац је био веома речит – ти си четвороножно бесловесно чедо зла! Ти си репато ништа, које не зна зашто живи! Тебе је мало убити.

Из Атминог грла чуло се само тужно цвиљење: зашто да живи, ако његов живот никоме не треба?

Кад се сетер сасвим опоравио и добио на тежини, Мељњиков се коначно уверио, да никад неће постати пријатељи. То сазнање га је болело. Пас је упорно чувао одстојање, избегавао нежности, склањао се од додира руке. У почетку – док је још био слаб – спавао је на Чарлијевој простирци у Мељњиковљевој соби, а онда је заволео место у ходнику, крај самих излазних врата, на најудаљенијој тачки од човека, у пограничној зони између Куће и Слободе. То ћутљиво одбијање да се прихвати нови дом посебно је жалостило Мељњикова. Чувао је Атмин понос, његов независни карактер, али, авај, његово усамљеничко бора-виште није од тога постало топлије – чак му је свакодневно псеће ћутање ишло на живце, желео је да га чује како лаје, како у кући постоји и други живот. На крају се помирио с тим да ће ћутање трајати вечно.

Те јесење вечери Мељњиков је извео Атму у шетњу касније него обично, уз то је изменио и уобичајену маршруту. Почели су да се спуштају низ калдрмисану улицу према кеју, и ту се десила несрећа. Мељњиков, не приметивши у мраку карику гвоздене оградe коју су радници скинули ради поправке, закачио је за њу и пао с подзиде, високе око два метра, на асфалтни пут испод ње. Од јаког ударца изгубио је свест.

Атма је цвилећи стрчао доле и почео да њуши газду, лизнуо је неколико пута његов образ, али је овај остао непокретно да лежи, чудно испруживши у страну своју леву руку.

Из човекових уста цурео је танак таман млаз, и замирисала је крв.

Сетер је почео да завија, да успаничено иде околу, не знајући шта да ради – кеј је у то касно доба био пуст. Река је бешумно носила своје

мрачне хладне воде према удаљеном мосту, који је био обливен светлошћу сијалица и аутомобилских фарова.

Атма је још једном покушао да пробуди газду, да га врати у свесно стање, лизнуо му је поново руку, лице, и, чак, ухвативши његов капут зубима, покушавао да га вуче по асфалту. Човек је ћутао. Тада је пас, кога је ухватила паника, јер је помислио да је газда умро, почео да цвилли. Али, начуљивши уши, чуо је слабо дисање и откуцаје срца.

Ноћ је у међувремену постајала све тамнија, светлост ретких сијалица дуж кеја бивала је оштрија и јача. Захладнело је, над градом се из правца реке надносио облак, и његово тело, набрекло од кише, испод звезда и облачића, вукло је црни трбух непогоде.

Ватрени вихор аутомобила на удаљеном мосту почео је да слаби и потпуно се угасио.

Атма је у очајању отрчао неколико корака у дубину таме, али је одједном застао, као да га је зауставља невидљива рука. Пса је тресла нервна грозница, осећао је да се с њим нешто необично дешава – у њему се будио глас великог инстинкта: волети човека, и тај инстинкт је осујетио његово срамно бекство. Немушти глас испунио је његово срце болом за човека – пса је зауставило оно по чему је назван: Душа, део необухватног живог!

Јер он је Атма – биће које безусловно воли!

Дрхтање је престало исто онако изненада како је почело. Атма је појурио назад тако брзо као да је горео од стида. Дотрчавши до Мељњикова, опет је оњушио његову хладну руку – он се може смрзнати – и опрезно коракнувши преко онесвешћеног, сетер је легао на њега, покрио га својим врелим меким телом. Напокон је могао да помогне човеку.

Тако су прошла два сата, али нико се није појављивао. Око поноћи почела је да пада ситна киша. Оштро пецкајући, јесење капи су продирале кроз псећу длаку, као да желе да доспеју до онесвешћеног, да га претворе у мртву санту леда. Атма је отресао крзно, прскајући околу, а понекад је отварао уста и бесно гутао рој хладних капљица. Мељњиков је и даље дисао, и његово дисање је постајало равномерније, био је угрејан, сањао је Златни век – врели песак на обали, који се видео с пучине, промицање тела у зеленилу, пријатељство звери и људи...

Тек пред свануће, на пса и човека налетела је полицијска патрола. У почетку су помислили да пас чува капут који је газда одбацио. Атма је дозволио да приђу онесвешћеном, да га пренесу на клупу и да позову хитну помоћ.

Сетер није хтео да се одмакне од свог повређеног газде ни корак, и дежурни лекар хитне помоћи, сажаливши се, пустио је у кола храброг и оданог пса. Лекар је већ знао да је сетер угрејао настрадалог својим телом, јер би човек иначе умро од хипотермије – претераног хлађења тела.

Мељњиков се освестио кад су му дали инјекцију, и није схватао зашто лежи на носилима у колима хитне помоћи. Над њим се било наднело нечије длакаво лице са крупним срећним очима. Није одмах препознао Атму. И где је нестала његова уздржаност – сетер је радосно скичао, покушавао да му лизне лице, а млади лекар је говорио „спасао вас је... спасао...”.

Лекару се чинило да га настрадали не чује, али Мељњиков је све чуо и уз оштар бол у потиљку покушавао да непознатом у белом мантилу каже да је све схватио. „Шта сте схватили?”, питао је лекар. Мељњиков је одговорио да љубав према сваком живом бићу мора да буде аутоматска, као рефлекс, а управо смо то осећање ми – људи – оставили иза себе у Златном веку. И само су они, настављао је Мељњиков показујући на Атму, донели до нашег времена ту безусловност љубави.

Мељњикову се чинило да говори гласно и разумљиво, а у ствари, из његовог грла излазио је само шапат, чак кркљање. Говорио је са заносом, да у погледу љубави они – поново је главом показао према Атми – нису наша прошлост већ – наша будућност...

Лекар га није до краја разумео, само се осмехивао и слегао раменима.

АНАТОЛИЈ ВАСИЉЕВИЧ КОРОЉОВ, рођен 1946. године у Свердловску. Завршио је Филолшки факултет на Пермском универзитету. Почео је да објављује 1978. године. Аутор је више збирки приповедака и три романа. Прича „Филозофов пас” једна је од прича из антологије *Проза нове Русије*, која је недавно објављена у Москви, и у коју су ушле приповетке написане током последње две деценије.

Превео с руског и белешку сачинио НОВИЦА ЈАЊУШЕВИЋ